

## आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी

### अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र

महासभाको १६ डिसेम्बर १९६६ को प्रस्ताव नम्बर २२०० ए (२१) बाट ग्रहणगरी हस्ताक्षर, अनुमोदन र सम्मिलनकाको लागि खुला गरिएको

लागू भएको मिति: धारा २७ अनुसार, ३ जनवरी १९७६ तदनुसार १९ पौष २०३२

#### प्रस्तावना

प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरु,

संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्रमा उद्घोषण गरिएका सिद्धान्तहरु अनुरूप नैसर्गिक प्रतिष्ठा तथा मानव परिवारका सम्पूर्ण सदस्यहरुको समान तथा अविच्छिन्न अधिकारहरुको मान्यता नै विश्वमा स्वतन्त्रता, न्याय तथा शान्तिको आधारशिला भएको तथ्यलाई विचार गर्दै,

मानिसमा अन्तरनिहित प्रतिष्ठाबाट नै यी अधिकारहरु निःसृत हुने कुरालाई मान्यता दिदै,

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र अनुसार भय तथा अभावबाट स्वतन्त्रता उपभोग गरिरहेका स्वतन्त्र मानव जातीको आदर्श प्रत्येक व्यक्तिले आफ्ना आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरुका साथै नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरु उपभोग गर्न पाउने अवस्था सृजना गरेमा मात्र प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने कुरालाई मान्यता दिदै,

संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्र अन्तर्गत मानव अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरुको विश्वव्यापी सम्मान र पालनालाई प्रवर्द्धन गर्ने राष्ट्रहरुको दायित्वलाई विचार गर्दै,

अन्य व्यक्तिहरु तथा आफ्नो समुदाय प्रति व्यक्तिको कर्तव्य भएकाले व्यक्तिसंग यस प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकार गरिएका अधिकारको प्रवर्द्धन र पालनाको लागि प्रयत्न गर्ने उत्तरदायित्व भएको कुरा महसुस गर्दै,

देहायका धाराहरुमा सहमत भएका छन्:

## भाग १

### धारा १

१. सम्पूर्ण जनताहरूलाई आत्मनिर्णयको अधिकार छ । त्यस अधिकारको कारणबाट नै उनीहरू स्वतन्त्रतापूर्वक आफ्नो राजनैतिक हैसियत निर्धारण गरी स्वतन्त्रतापूर्वक आफ्नो आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विकासमा लाग्दछन् ।
२. सम्पूर्ण जनताहरूले आपसी फाईदाको सिद्धान्त तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा आधारित अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहयोगबाट उत्पन्न कुनै पनि दायित्वमा प्रतिकूल प्रभाव नपारी आफ्नो लक्ष्यका लागि आफ्ना प्राकृतिक सम्पत्ति र स्रोतहरू स्वतन्त्रतापूर्वक उपभोग गर्न सक्नेछन् । कुनै अवस्थामा पनि कुनै पनि जनतालाई आफ्नो जीवन धान्ने उपायबाट वञ्चित गरिने छैन ।
३. गैर स्वशासित तथा न्यास ईलाकाहरूको प्रशासन गर्ने उत्तरदायित्व भएका पक्ष राष्ट्रहरू लगायत प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरूले आत्मनिर्णयको अधिकारको प्राप्ति प्रवर्द्धन गर्ने र संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्रका व्यवस्थाहरू अनुरूप सो अधिकारको सम्मान गर्नेछन् ।

## भाग २

### धारा २

१. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले व्यक्तिगत रूपमा तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र सहायता, विशेष गरी आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग मार्फत आफ्ना उपलब्ध स्रोतहरूको अधिकतम मात्रामा उपयोग गरी मूलतः कानूनी उपायहरूको अवलम्बन समेत सम्पूर्ण समुचित उपायहरूबाट प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकृत अधिकारहरू प्रगतिशील रूपमा प्राप्त गर्दै जाने उद्देश्यले कदमहरू चाल्ने प्रतिज्ञा गर्दछ ।
२. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरू प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा उल्लिखित अधिकारहरू जाति, वर्ण, लिंग भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म वा अन्य हैसियतका आधारमा कुनै पनि प्रकारको भेदभाव विना उपभोग गरिने कुराको प्रत्याभूति दिने प्रतिज्ञा गर्दछन् ।
३. विकासशील देशहरूले मानव अधिकार तथा आफ्ना राष्ट्रिय अर्थ व्यवस्थालाई उचित ध्यान दिँदै प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकृत आर्थिक अधिकार गैर नागरिकहरूलाई कुन हदसम्म प्रत्याभूत गर्ने हो सो कुरा निर्धारण गर्नेछन् ।

### धारा ३

प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरूले प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा उल्लिखित सम्पूर्ण आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको उपभोग गर्ने पुरुष तथा महिलाको समान अधिकार सुनिश्चित गर्ने प्रतिज्ञा गर्दछन् ।

### धारा ४

प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्र अनुकूल हुनेगरी राष्ट्रले व्यवस्था गरेका अधिकारहरूको उपभोगमा यस्ता अधिकारहरूको प्रकृतिसँग मिल्ने गरी तथा प्रजातान्त्रिक समाजमा जनकल्याण प्रवर्द्धन गर्ने एक मात्र उद्देश्यका लागि कानूनद्वारा निर्धारित सीमाहरू अन्तर्गत मात्र सो राष्ट्रले त्यस्ता अधिकारहरू सीमित गर्नसक्ने कुरा प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरू स्वीकार गर्दछन् ।

### धारा ५

१. कुनै पनि राष्ट्र, समूह वा व्यक्तिलाई प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकार गरिएका कुनै पनि अधिकार वा स्वतन्त्रता नष्ट गर्ने वा ती अधिकारलाई प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा व्यवस्था भए भन्दा बढी मात्रामा सीमित गर्ने उद्देश्य भएको कुनै पनि कृयाकलापमा संलग्न हुने वा काम गर्न पाउने अर्थ आउने गरी प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा उल्लिखित कुनै पनि कुराको व्याख्या गर्न सकिने छैन ।
२. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रले यस्ता अधिकारहरू स्वीकार गर्दैन वा तिनलाई कम मात्रामा स्वीकार गर्दछ भन्ने बहानामा कानून, महासन्धिहरू, नियमहरू वा परम्पराका आधारमा कुनै पनि देशमा स्वीकार गरिएका वा विद्यमान रहेका कुनै पनि मौलिक मानव अधिकार उपरको कुनै पनि नियन्त्रण वा सोको कुनै पनि न्यूनतालाई स्वीकार गरिनेछैन

### भाग ३

### धारा ६

१. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरूले काम गर्ने अधिकार स्वीकार गर्छन्, जसमा प्रत्येक व्यक्तिको आफूले स्वतन्त्रतापूर्वक छानेको वा स्वीकार गरेको कामबाट आफ्नो जीवन धान्न सक्ने मौकाको अधिकार समेत समावेश हुनेछ । साथै यस अधिकारलाई सुरक्षा गर्न समुचित कदम चाल्नेछन् ।
२. यस अधिकारको पूर्ण प्राप्ति हासिल गर्न प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरूबाट चालिने कदमहरूमा प्राविधिक र व्यवसायिक निर्देशन तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम, स्थिर आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विकास प्राप्त गर्ने नीति र प्रविधिहरू एवं व्यक्तिका मौलिक राजनैतिक तथा आर्थिक

स्वतन्त्रताहरु सुरक्षा गर्ने अवस्थाहरु अन्तरगत पूर्ण र उत्पादनमूलक रोजगारी समेत समावेश हुनेछन् ।

### धारा ७

प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरुले खासगरी देहायका कुराहरु सुनिश्चित गर्ने कामका उचित र सुहाउँदा अवस्थाहरु उपभोग गर्ने प्रत्येक व्यक्तिको अधिकारलाई स्वीकार गर्दछन्:

- (क) सबै कामदारहरुलाई न्यूनतम रूपमा देहायका कुरा उपलब्ध गराउने पारिश्रमिक:
  - (१) कुनै पनि प्रकारको भेदभाव विना समान मूल्यको कार्यका लागि उचित ज्याला तथा समान पारिश्रमिक, विशेष गरी महिलालाई पुरुषले उपभोग गरेको कामको अवस्था भन्दा निम्नकोटीको नभएको कामको अवस्था र समान कार्यका लागि समान तलवको प्रत्याभूति,
  - (२) प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका व्यवस्था अनुरूप उनीहरु र उनीहरुका परिवारहरुलाई राम्रो जीवनस्तर,
- (ख) सुरक्षित र स्वस्थ कामका अवस्थाहरु,
- (ग) ज्येष्ठता तथा सक्षमताका आधारमा बाहेक अन्य कुनै पनि कुराका अधिनमा नरहने गरी प्रत्येक व्यक्तिलाई उपयुक्त उच्चतम तहमा पदोन्नती हुन पाउने अवसर,
- (घ) विश्राम, फुर्सद तथा कार्य घण्टाको उचित सीमांकन तथा तलबी आवधिक विदा लगायत सार्वजनिक विदा वापतको पारिश्रमिक ।

### धारा ८

१. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरु निम्न कुरा सुनिश्चित गर्ने प्रतिज्ञा गर्दछन्:

- (क) आफ्नो आर्थिक तथा सामाजिक हित प्रवर्द्धन र संरक्षण गर्न त्यस्ता सम्बन्धित संगठनका नियमहरुको अधिनमा मात्र रहने गरी आफूले छाँड्नेका ट्रेड युनियन खोल्ने र त्यसमा सम्मिलित हुने प्रत्येक व्यक्तिको अधिकार । यस अधिकारको प्रयोगमा कानूनले तोकेको तथा राष्ट्रिय वा सार्वजनिक व्यवस्था वा अरुको अधिकार र स्वतन्त्रताहरुको संरक्षण गर्न प्रजातान्त्रिक समाजमा आवश्यक प्रतिबन्ध बाहेक अन्य कुनै पनि प्रतिबन्ध लगाउन पाइने छैन ।

- (ख) राष्ट्रिय महासंघ वा परिसंघ स्थापना गर्ने ट्रेड युनियनहरूको अधिकार तथा यस्ता महासंघ वा परिसंघहरूको अन्तर्राष्ट्रिय ट्रेड युनियन संगठनहरू खोल्ने वा त्यसमा सम्मिलित हुने अधिकार ।
- (ग) कानूनद्वारा तोकिएका तथा राष्ट्रिय सुरक्षा वा सार्वजनिक व्यवस्थाको हितमा वा अरुको अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको संरक्षणको लागि प्रजातान्त्रिक समाजमा आवश्यक प्रतिबन्ध बाहेक अन्य कुनै पनि प्रतिबन्धहरूको अधिनमा नरहने गरी स्वतन्त्र रूपमा काम गर्न पाउने ट्रेड युनियनहरूको अधिकार ।
- (घ) कुनै खास देशको कानून अनुरूप प्रयोग हुने गरी हडताल गर्ने अधिकार ।
२. सैनिक बल वा प्रहरी वा राज्य प्रशासनका सदस्यद्वारा यी अधिकारहरूको प्रयोगमा कानूनी प्रतिबन्ध लगाउन यस धाराले रोक लगाउने छैन ।
३. यस धाराको कुनै पनि कुराले संघको स्वतन्त्रता तथा संगठन गर्ने अधिकारको संरक्षण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको सन् १९४८ को महासन्धिको पक्ष राष्ट्रहरूलाई सो महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका प्रत्याभूतिहरूलाई प्रतिकूल प्रभाव पार्ने कानूनी उपायहरू अपनाउन वा त्यसरी प्रतिकूल प्रभाव पार्ने गरी कानून लागू गर्न अख्तियारी दिने छैन ।

#### धारा ९

प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरू प्रत्येक व्यक्तिको सामाजिक बीमा लगायतका सामाजिक सुरक्षाको अधिकार स्वीकार गर्दछन् ।

#### धारा १०

प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरू देहायका कुराहरू स्वीकार गर्दछन्-

१. परिवार समाजको प्राकृतिक र मूलभूत समूहगत इकाई भएकोले विशेष गरी यसको स्थापनाका लागि तथा यसमा आश्रित बालबालिकाको हेरचाह र शिक्षाको दायित्व हुँदा त्यसलाई सम्भव भएसम्मको व्यापक सुरक्षा तथा सहायता दिनुपर्दछ । इच्छुक बर बधुको स्वतन्त्र सहमतिबाट मात्र विवाह सम्पन्न गरिनु पर्दछ ।

२. शिशु जन्मनु अघि र पछिको उचित अवधिभर आमाहरुलाई विशेष संरक्षण प्रदान गर्नुपर्दछ। यस्ता अवधि र काम गर्ने आमाहरुलाई तलबी विदा र पर्याप्त सामाजिक सुरक्षा फाइदा सहितको विदा दिनुपर्दछ।
३. पितृत्व वा अन्य अवस्थाहरुका आधारमा कुनै पनि भेदभाव नगरी सम्पूर्ण बालबालिका तथा तरुणहरुको पक्षमा संरक्षण र सहायताका विशेष उपायहरु अपनाउनु पर्दछ। आर्थिक र सामाजिक शोषणबाट बालबालिका तथा तरुणहरुको संरक्षण गर्नुपर्दछ। उनीहरुको नैतिकता वा स्वास्थ्यको लागि हानिकारक र जीवनको लागि खतरापूर्ण हुने वा उनीहरुको सामान्य विकासमा अवरोध गर्ने खालका काममा उनीहरुलाई लगाउने कार्यलाई कानूनद्वारा दण्डनीय बनाउनु पर्दछ। राष्ट्रहरुले उमेरको हद पनि तोक्नु पर्दछ, जुन उमेर भन्दा मुनिका बालश्रमको तलबी रोजगारलाई कानूनद्वारा निषेधित र दण्डनीय बनाउनु पर्दछ।

#### धारा ११

- १ प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरुले प्रत्येक व्यक्तिको पर्याप्त भोजन, लुगा तथा आवास समेत आफू स्वयं र आफ्नो परिवारको पर्याप्त जीवनस्तरको तथा जीवनावस्थाको निरन्तर सुधारको अधिकारलाई स्वीकार गर्दछन्। पक्ष राष्ट्रहरुले यस प्रयोजनका लागि स्वतन्त्र सहमतिमा आधारित अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको अत्यावश्यक महत्व स्वीकार गर्दै यस अधिकारको प्राप्ति सुनिश्चित गर्न उपयुक्त कदमहरु चाल्नेछन्।
२. भोकबाट मुक्त हुने प्रत्येक व्यक्तिको मौलिक अधिकार स्वीकार गर्दै प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरुले व्यक्तिगत रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग मार्फत निम्न कुराका लागि आवश्यक विशेष कार्यक्रम र उपायहरु अवलम्बन गर्नेछन्:
  - (क) प्राविधिक तथा वैज्ञानिक ज्ञानको पूर्ण उपयोग गरी पोषणका सिद्धान्तको ज्ञान प्रचार गरी तथा प्राकृतिक स्रोतहरुको दक्षतम विकास र उपयोग हासिल गर्ने किसिमबाट कृषि प्रणालीहरुको विकास र सुधार गरी, खाद्यान्नको उत्पादन, सन्वय तथा वितरणको तरीकामा सुधार गर्ने,
  - (ख) खाद्यान्न आयात गर्ने तथा खाद्यान्न निर्यात गर्ने देशहरु दूबैका समस्याहरुलाई ध्यान दिँदै आवश्यकता अनुरूप विश्वको खाद्यान्न आपूर्तिको समन्यायिक वितरण सुनिश्चित गर्ने।

### धारा १२

१. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरु प्रत्येक व्यक्तिको शारीरिक र मानसिक स्वास्थ्यको उच्चतम प्राप्य स्तरको उपभोग गर्ने अधिकार स्वीकार गर्दछन् ।
२. यस अधिकारको पूर्ण प्राप्ति हासिल गर्नका लागि प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरुले चाल्ने कदमहरुमा निम्न कुराका लागि आवश्यक कदमहरु समेत समावेश हुनेछन्:
  - (क) शिशु मृत्यु दर तथा शिशु मृत्यु घटाउने र बालकको स्वास्थ्य विकासको व्यवस्था,
  - (ख) वातावरणीय तथा औद्योगिक सरसफाईका सबै पक्षहरुको सुधार,
  - (ग) प्रकोप, महामारी, पेशागत र अन्य रोगहरुको रोकथाम, उपचार तथा नियन्त्रण,
  - (घ) विरामी भएको अवस्थामा सबैलाई चिकित्सागत सेवा र हेरचाह सुनिश्चित गर्ने अवस्थाहरुको सिर्जना ।

### धारा १३

१. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरु प्रत्येक व्यक्तिको शिक्षाको अधिकारलाई स्वीकार गर्दछन् । मानवीय व्यक्तित्व तथा प्रतिष्ठाको विकास तर्फ शिक्षा निर्देशित हुने र शिक्षाले मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरु प्रतिको सम्मान सुदृढ गर्नेछ, भन्ने कुरामा उनीहरु सहमत छन् । स्वतन्त्र समाजमा प्रभावकारी सहभागिता, सम्पूर्ण राष्ट्र तथा जातीय, सामाजिक तथा धार्मिक समूहहरु बीच समझदारी, सहनशीलता र मित्रता प्रवर्द्धन गर्न तथा शान्ति कायम गर्ने संयुक्त राष्ट्र संघका क्रियाकलापहरुलाई अघि बढाउन शिक्षाले सबै व्यक्तिहरुलाई सबल बनाउनेछ, भन्ने कुरामा समेत उनीहरु सहमत छन् ।
२. यस अधिकारको पूर्ण प्राप्ति हासिल गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरुले देहायका कुराहरु स्वीकार गर्छन्-
  - (क) प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य र सबैलाई निःशुल्क उपलब्ध हुनेछ,
  - (ख) प्राविधिक तथा व्यवसायिक माध्यमिक शिक्षा लगायत विभिन्न रुपमा माध्यमिक शिक्षा समुचित उपायद्वारा खासगरी निःशुल्क शिक्षाको प्रगतिशील अवलम्बनबाट सबैका लागि सामान्यत प्राप्य र पहुँचयोग्य बनाईनेछ,

- (ग) सबैका लागि क्षमताका आधारमा हरेक उचित उपाय खासगरी निःशुल्क शिक्षाको प्रगतिशील अवलम्बनबाट उच्च शिक्षा समान रूपमा पहुँचयोग्य बनाईनेछ,
- (घ) प्राथमिक शिक्षा प्राप्त नगरेका वा प्राथमिक शिक्षाको पूर्ण अवधि पुरा नगरेका व्यक्तिहरुको लागि यथासंभव मूलभूत शिक्षालाई प्रोत्साहित गरिने र तीव्र पारिनेछ,
- (ङ) सबै तहहरुमा विद्यालय प्रणालीको विकासलाई क्रियाशील रूपमा अवलम्बन गरिने, छात्रवृत्तिको पर्याप्त व्यवस्था गरिने तथा शिक्षण कर्मचारीको भौतिक अवस्थामा निरन्तर सुधार गरिनेछ ।
३. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरु आफ्ना बालबालिकाको सार्वजनिक अधिकारीले स्थापना गरेका विद्यालयहरु बाहेक पक्ष राष्ट्रहरुले व्यवस्था गरेका वा स्वीकृति दिएका न्यूनतम शैक्षिक मापदण्ड अनुरूप चल्ने विद्यालयहरु छान्ने र आफ्नो आस्था अनुसार आफ्ना बालबालिकाको धार्मिक र नैतिक शिक्षा सुनिश्चित गर्ने मातापिताको र लागू हुने अवस्थामा, कानूनी संरक्षकको स्वतन्त्रतालाई सम्मान गर्ने प्रतिज्ञा गर्दछन् ।
४. यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित सिद्धान्तहरुको पालनाको तथा यस्ता संस्थाहरुमा दिईने शिक्षा पक्ष राष्ट्रहरुले निर्धारण गरेका न्यूनतम मापदण्डहरु अनुरूप हुनु पर्ने आवश्यकताको सदैव अधिनमा रहने गरी शैक्षिक संस्थाहरु स्थापित र निर्देशित गर्ने व्यक्ति तथा निकायहरुको स्वतन्त्रतालाई हस्तक्षेप गर्ने गरी यस धाराको कुनै पनि कुराको व्याख्या गरिने छैन ।

#### धारा १४

प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रको पक्ष हुँदाका बखत आफ्नो महानगरीय ईलाका वा आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका अन्य ईलाकाहरुमा सबैका लागि निःशुल्क अनिवार्य प्राथमिक शिक्षा सुनिश्चित गर्न नसकेको प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रको प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले योजनामा तोकिएको वर्षको उचित अवधिभित्रमा सबैका लागि निःशुल्क अनिवार्य शिक्षाको सिद्धान्तको प्रगतिशील कार्यान्वयन गर्न, दुई वर्षभित्र विस्तारित कार्य योजना तयार पारी ग्रहण गर्ने प्रतिज्ञा गर्दछ ।

#### धारा १५

१. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरु प्रत्येक व्यक्तिको निम्न कुराको अधिकार स्वीकार गर्छन्:

- (क) साँस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुने,
- (ख) वैज्ञानिक प्रगति तथा सोको उपयोगको फाइदा उपभोग गर्ने,



- (ग) आफू लेखक भएको कुनै पनि वैज्ञानिक, साहित्यिक तथा कलात्मक उत्पादनबाट उत्पन्न हुने नैतिक र भौतिक हितहरूको संरक्षणबाट फाइदा पाउने ।
२. यस अधिकारको पूर्ण प्राप्तिका लागि प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरूले चाल्ने कदमहरूमा विज्ञान र साँस्कृतिको सन्चय, विकास तथा प्रसारका लागि आवश्यक कदमहरू समेत समावेश हुनेछन् ।
३. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरू वैज्ञानिक अनुसन्धान तथा सृजनात्मक कृयाकलापका लागि अपरिहार्य स्वतन्त्रताको सम्मान गर्ने प्रतिज्ञा गर्दछन् ।
४. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरू वैज्ञानिक तथा साँस्कृतिक क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय सम्पर्क तथा सहयोगको प्रोत्साहन र विकासबाट हासिल गरिने फाईदा स्वीकार गर्दछन् ।

#### भाग ४

#### धारा १६

१. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरूले प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकार गरिएका अधिकारहरूको पालना गर्न आफूले ग्रहण गरेका उपाय तथा तत्सम्बन्धमा हासिल गरिएको प्रगति सम्बन्धी प्रतिवेदनहरू प्रतिज्ञापत्रको यस भाग अनुरूप पेश गर्ने प्रतिज्ञा गर्दछन् ।
- २.
- (क) सबै प्रतिवेदनहरू संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव समक्ष पेश गरिनेछन् । निजले प्रतिवेदनका प्रतिहरू प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका व्यवस्था अनुरूप आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्लाई विचारका लागि प्रसार गर्नेछन् ।
- (ख) संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवले विशिष्टकृत निकायहरूलाई पनि प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष भएका सदस्य राष्ट्रहरूबाट प्राप्त निवेदनहरू तथा त्यसका अंशहरू त्यस्ता निकायका विधानहरू अनुरूपका उत्तरदायित्वहरू भित्र पर्ने कुनै पनि विषयसँग सम्बन्धित भएमा ती प्रतिवेदन र तिनका सान्दर्भिक अंशहरू त्यस्ता निकायहरूलाई पनि प्रसार गर्नेछन् ।

### धारा १७

१. पक्ष राष्ट्रहरु तथा सम्बन्धित विशिष्टकृत निकायहरूसँग छलफल गरी प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्र लागू भएको एक वर्षभित्र आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्बाट निर्धारण गरिने कार्यक्रम अनुरूप प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरुले विभिन्न चरणमा आफ्ना प्रतिवेदनहरु पेश गर्नेछन् ।
२. प्रतिवेदनहरुमा प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्र अन्तर्गतका दायित्वहरुको परिपूर्तिको मात्रालाई प्रभाव पार्ने कारण तथा कठिनाईहरु उल्लेख गर्न सकिनेछ ।
३. संयुक्त राष्ट्र संघ वा कुनै विशिष्टकृत निकायलाई प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रको कुनै पक्ष राष्ट्रले सान्दर्भिक जानकारी अगाडि नै दिईसकेको भए त्यस्तो जानकारी पुनः पेश गर्न आवश्यक हुने छैन । तर त्यसरी दिईएको जानकारीको संक्षिप्त सन्दर्भ पर्याप्त हुनेछ ।

### धारा १८

मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरुको क्षेत्रमा संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्र अन्तर्गतका आफ्ना उत्तरदायित्वहरु वमोजिम आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्ले विशिष्टकृत निकायहरूसँग उनीहरुका आफ्ना कृत्याकलापका क्षेत्रभित्र पर्ने प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका व्यवस्थाहरुको पालनाको सम्बन्धमा भएका प्रगतिबारे आफू समक्ष प्रतिवेदन दिने व्यवस्था गर्न सक्नेछ । यस्ता प्रतिवेदनमा त्यस्ता निकायहरुका सक्षम अंगहरुबाट यस्तो कार्यान्वयनका सम्बन्धमा ग्रहण गरिएका निर्णय तथा सिफारिसका विवरणहरु समेत समावेश गर्न सकिनेछ ।

### धारा १९

आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्ले धारा १६ र १७ अनुरूप पक्ष राष्ट्रहरुले पेश गरेका मानव अधिकार सम्बन्धी प्रतिवेदनहरु तथा धारा १८ अनुरूप विशिष्टकृत निकायहरुले पेश गरेका मानव अधिकार सम्बन्धी प्रतिवेदनहरु अध्ययन र सामान्य सिफारिस तथा उपयुक्तता अनुसार जानकारीका लागि मानव अधिकार सम्बन्धी आयोगलाई पठाउन सक्नेछ ।

### धारा २०

धारा १९ अन्तर्गत गरिएको कुनै सामान्य सिफारिस वा मानव अधिकार सम्बन्धी आयोगको कुनै प्रतिवेदनमा भएको यस्तो सामान्य सिफारिसको विषयमा वा त्यसमा उल्लिखित कुनै कागजातको कुनै सन्दर्भका सम्बन्धमा प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरु र सम्बन्धित विशिष्टकृत निकायहरुले आर्थिक तथा सामाजिक परिषद् समक्ष प्रतिकृत्याहरु पेश गर्न सक्नेछन् ।

### धारा २१

प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकृत अधिकारहरूको सामान्य पालनाका लागि लिइएका उपायहरू तथा तत्सम्बन्धमा हासिल गरिएका प्रगतिहरू बारे प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरू र विशिष्टिकृत निकायहरूबाट प्राप्त जानकारीको सारांश तथा सामान्य प्रकृतिका सिफारिस समावेश भएका प्रतिवेदनहरू आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्ले समय समयमा महासभा समक्ष पेश गर्न सक्नेछ ।

### धारा २२

आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्ले प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउने कार्यसँग सम्बन्धित संयुक्त राष्ट्र संघका अन्य अङ्गहरू, तिनीहरूका सहायक अङ्गहरू तथा विशिष्टिकृत निकायहरूले आफ्नो सक्षमताभित्र रही प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रको प्रभावकारी प्रगतिशील कार्यान्वयनमा योगदान दिनसक्ने खालका अन्तर्राष्ट्रिय उपायहरूको ग्रहणयोग्यताको बारेमा निर्णय गर्न सघाउ पुऱ्याउन सक्ने प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रको यस भागमा उल्लिखित प्रतिवेदनहरूबाट उत्पन्न कुनै पनि कुरालाई त्यस्ता निकायहरूको ध्यानमा ल्याउन सक्नेछ ।

### धारा २३

प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकृत अधिकारहरूको प्राप्तिको लागि गरिने अन्तर्राष्ट्रिय कृयाकलापमा महान्ध सम्पन्न गर्ने, सिफारिस ग्रहण गर्ने, प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउने तथा सल्लाह र अध्ययनको उद्देश्यको लागि सम्बन्धित सरकारहरूसँग मिलेर आयोजना गरिएका क्षेत्रीय तथा प्राविधिक बैठकहरू गर्ने जस्ता तरीकाहरू समावेश हुन्छन् भनी प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरू मन्जूर गर्दछन् ।

### धारा २४

संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्रका व्यवस्थाहरू तथा प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा उल्लिखित कुराहरूका सम्बन्धमा संयुक्त राष्ट्र संघका विभिन्न अंगहरू र विशिष्टिकृत निकायहरूका आ-आफ्ना उत्तरदायित्वहरू परिभाषित गर्ने विशिष्टिकृत निकायका विधानका व्यवस्थाहरूलाई कमजोर पार्ने गरी प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रको कुनै पनि कुराको व्याख्या गरिने छैन ।

## धारा २५

आफना प्राकृतिक सम्पत्ति तथा स्रोतहरूको पूर्ण र स्वतन्त्रतापूर्वक उपभोग तथा प्रयोग गर्ने सबै जनताहरूको अन्तरनिहित अधिकारलाई आघात पार्ने गरी प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रको कुनै पनि कुराको व्याख्या गरिने छैन ।

## भाग ५

### धारा २६

१. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्र संयुक्त राष्ट्र संघको सदस्य राष्ट्र तथा यसका कुनै विशिष्टकृत निकायको सदस्य, अन्तर्राष्ट्रिय न्यायालयको विधानको पक्ष राष्ट्र तथा संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाले प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रको पक्ष हुन आमन्त्रण गरेको अन्य कुनै पनि राष्ट्रबाट हस्ताक्षर हुनका लागि खुला रहनेछ ।
२. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रलाई अनुमोदन गर्नु पर्नेछ । अनुमोदनका लिखतहरू संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव समक्ष दाखिला गरिनेछ ।
३. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्र यस धाराको प्रकरण १ बमोजिमको कुनै पनि राष्ट्रबाट सम्मिलन हुनका लागि खुला रहनेछ ।
४. सम्मिलनको लिखत संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव समक्ष दाखिला भएपछि सम्मिलन प्रभावकारी हुनेछ ।
५. संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवले प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रमा हस्ताक्षर गरेका वा यसमा सम्मिलित भएका सबै राष्ट्रहरूलाई अनुमोदन वा सम्मिलनको प्रत्येक लिखत दाखिला भएको कुराको जानकारी दिनेछन् ।

### धारा २७

१. अनुमोदन वा सम्मिलनको पैतीसौं लिखत संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव समक्ष दाखिला भएको मितिले तीन महिना देखि प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्र लागू हुनेछ ।
२. अनुमोदन वा सम्मिलनको पैतीसौं लिखत दाखिला भएपछि प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रको अनुमोदन वा सम्मिलन गर्ने प्रत्येक राष्ट्रको हकमा सो राष्ट्रले आफ्नो अनुमोदन वा सम्मिलनको लिखत दाखिला गरेको मितिले तीन महिना देखि प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्र लागू हुनेछ ।

### धारा २८

प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका व्यवस्थाहरु संघीय राष्ट्रका सबै भागहरुमा कुनै सीमा वा अपवाद विना विस्तार हुनेछन् ।

### धारा २९

१. प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रको कुनै पनि पक्ष राष्ट्रले संशोधन प्रस्ताव गर्न र सो संशोधन संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव समक्ष दर्ता गर्न सक्नेछ । महासचिवले सो प्रस्ताव उपर विचार एवं मतदान गर्ने उद्देश्यले पक्ष राष्ट्रहरुको सम्मेलन गर्ने पक्षमा उनीहरु भए नभएको कुराको सूचना निजलाई दिने अनुरोध सहित प्रस्तावित संशोधन पक्ष राष्ट्रहरुलाई पठाउने छन् । कम्तिमा एक तिहाई पक्ष राष्ट्रहरु त्यस्तो सम्मेलनको पक्षमा भएमा महासचिवले संयुक्त राष्ट्र संघको तत्वावधानमा सो सम्मेलनको आयोजना गर्नेछन् । महासचिवले सो सम्मेलनमा उपस्थित भई मतदान गर्ने पक्ष राष्ट्रहरुको बहुमतबाट ग्रहण गरिएको कुनै पनि संशोधन स्वीकृतिका लागि संयुक्त राष्ट्र संघको महासभा समक्ष पेश गर्नेछन् ।
२. संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाबाट स्वीकृत भएपछि र प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका पक्ष राष्ट्रहरुको दुई तिहाई बहुमतबाट आ-आफ्ना संवैधानिक प्रक्रिया अनुसार स्वीकृत भए पछि संशोधनहरु लागू हुनेछन् ।
३. संशोधनहरु लागू भएपछि ती संशोधनहरु स्वीकार गर्ने पक्ष राष्ट्रहरुका हकमा बाध्यात्मक हुनेछन् भने अन्य पक्ष राष्ट्रहरुका हकमा प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका व्यवस्थाहरु तथा उनीहरुले स्वीकार गरेका कुनै पनि अघिल्ला संशोधनहरु बाध्यात्मक हुनेछन् ।

### धारा ३०

धारा २६ को प्रकरण ५ अन्तर्गत सूचना दिईएको भए तापनि संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवले सोही धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित सबै राष्ट्रहरुलाई देहायका विवरणहरुको जानकारी दिनेछन्:

- (क) धारा २६ अन्तर्गतका हस्ताक्षर, अनुमोदन र सम्मिलनहरु,
- (ख) धारा २७ अन्तर्गत प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्र लागू हुने मिति र धारा २९ अन्तर्गतका संशोधनहरु लागू हुने मिति ।

**धारा ३१**

१. अरवी, चीनीया, अंग्रेजी, फ्रान्सेली, रसियाली र स्पेनी भाषाका प्रतिहरु समान रूपले प्रामाणिक हुने प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्र संयुक्त राष्ट्र संघको अभिलेखालयमा दाखिला गरिनेछ ।
२. संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवले धारा २६ मा उल्लिखित सबै राष्ट्रहरुलाई प्रस्तुत प्रतिज्ञापत्रका प्रमाणित प्रतिहरु पठाउने छन् ।

नेपाल कानून आयोग